

NEDİM GÜRSEL'İN “BİR AVUÇ DÜNYA”SIYLA DÜNYA CENNETLERİNE YOLCULUK

Prof.Dr. Tanju İNAL*

VOYAGE VERS LES PARADIS TERRESTRES AVEC BİR AVUÇ DÜNYA DE NEDİM GÜRSEL

Les récits de voyage de Nedim Gürsel, écrivain turc qui partage sa vie entre Istanbul et Paris, nous transportent dans les différentes villes du monde, la plupart baptisées “paradis terrestres” ou “paradis perdu”.

Bien qu’habité par un grand désir de fuite vers d’autres espaces, ressort de ses écrits de voyage, un grand sentiment de solitude et d’étrangeté lui faisant ressentir la difficulté d’échapper à son état.

Cependant un furtif regard sur la ville et ses monuments lui fournit la clé d’une métamorphose sentimentale qui ne cesse d’éveiller en lui différentes reminiscences et souvenirs littéraires liés aux auteurs qui ont marqué ces villes. Ainsi, les différents parcours géographiques de Nedim Gürsel aboutissent à une exploration littéraire et à un voyage intellectuel par la pensée plus que par un déplacement dans l’espace.

Mots-clés: *déplacement, fuite, exploration, solitude, étrangeté, reminiscence, enrichissement, créativité.*

A JOURNEY TO WORLD PARADISES WITH NEDİM GÜRSEL (BİR AVUÇ DÜNYA)

The travel narratives of Nedim Gürsel, a Turkish writer who spends his life in Paris and Istanbul, transports us to different cities of the world mostly known as “terrestrial paradises” or “lost paradises”.

Although Gürsel is preoccupied with a burning desire to flee to other spaces, from his writing about travel emerges a strong feeling of solitude and strangeness that makes him experience the woes of escaping from his condition.

Nevertheless a furtive glance over the city and its monuments furnishes him with the key to an emotional metamorphosis that does not cease to awaken in him various reminiscences and literary memories linked to authors who had written about these cities. Thus the various geographical journeys of Nedim Gürsel come off as a literary exploration and an intellectual voyage through thought rather than by a displacement in space.

Key words: *displacement, escape, exploration, solitude, foreignness, reminiscence, enrichment, creativity.*

* Bilkent Üniversitesi Uygulamalı Yabancı Diller Yüksekokulu Öğretim Üyesi İnal@bilkent.edu.tr

Nedim Gürsel, “*Bir Avuç Dünya*”¹ adlı kitabının değişik yerlerinde kendini “köksüz bir gezgin” olarak tanımlıyor. Köksüzlüğüne neden, yaşamının İstanbul-Paris arasında bölünmüşlüğü. Yazılarında, anılarında İstanbul kadar Paris de çok canlı. Gittiği, gezdiği kentlere, İstanbul ve Paris’i de götürüyor.. Yazarlık uğraşının gereği bir limandan ötekine, bir kentten öbürüne bir hava alanından bir başkasına savrulan bir gezgin, gezilerinde “yazınsal çağrışımlara” açık bir yolcu Nedim Gürsel. Bu köksüzlük duygusunda, baba tarafından Rumeli göçmeni olmasının da etken olduğu görüşünde, yazar (s. 157). Aile bireylerinin yıllarını geçirdiği Makedonya; çocukluğunun yitik cenneti Akhisar, Balıkesir; lise yıllarının İstanbul’u, Boğazdaki bir balıkçı kahvesi; fakülte yıllarının Paris’i, Fransız metropolünde Hotel de Sens’in avlusuna bakan kuytu odasının yer aldığı evi, değişik zamanlarda ve coğrafyalarda özlemle andığı, aradığı mekanlar. Yahya Kemal’in, biraz değiştirerek söyleyeceğimiz dizelerinde somutlaşan özlem:

“Balıkesir, İstanbul, Paris’te geçerken ömrüm
Her lahza bir alev gibi hasretti duyduğum”

Gürsel’in yolculuğa özleminde, eğiliminde, bir yerlerden kaçış isteğinde, lise yıllarında okuduğu Baudelaire’in şiirlerinin de etkisi olsa gerek. Belki de o “kaçış özlemi” ile anımsıyor Baudelaire’in dizelerini (s.69).

“Hey trenler vapurlar beni burdan götürün!

Nedametten, azaptan ve ızdıraptan uzak
Hey trenler vapurlar beni buradan götürün!”

Gürsel’in gezi notlarına egemen olan bu yolculuk özlemi yanında, benimsediği kentler dışına çıktığında duyumsadığı geçici coşkunluk duygusunu bastıran “yalnızlık ve yabancılık” gezi notlarında, düşsel yolculuklarında sıkça karşımıza çıkan izlekler. Bu nedenle dolaştığı kimi kentleri “yalnızlığın başkentleri” (s.342) olarak adlandırıyor.. Kentler arası gidip gelmelerden içinde “yalnızlık, köksüzlük” duygusunun kaldığını yazıyor (s.343).

Cemal Süreya’nın “Göçebe” şiirinden bir alıntı ile:

“Ben hangi şehirdeysen, yalnızlığın başkenti orası”. Ama Gürsel, bulunduğu coğrafya ne olursa olsun yalnızlığına en güzel ilacı bulmuş: Anılara, imgelemine uyandıran kimi simgelere sığınmak. Bu simgeleri kimi zaman siyasi olaylar, kimi zaman betonlaşma yok etmiş olsa bile, o, imgelem

gücü, yazınsal birikimi ve duyarlılığıyla bir anıdan, bir tablodan, bir dizeden, bir şarkı sözünden, bir filmde, bir mozaikten, bir efsaneden çok çeşitli açılımlarla, çoğu zaman “zihinsel yolculuklara” da çıkıyor ve bu yolculuğu da gerçek yolculukları ile örtüşerek sürüp gidiyor.

Yabancı kentlere yaptığı yolculuklar genellikle kısa. Bu günlük ya da birkaç günlük geziler zamandizinsel bir sıra izlemiyor. “*Bir Ayrı Dünya*”, 1993’ten 94’e geçişte, aralık-ocak ayında, Gürsel’in St. Nazaire’e yaptığı yolculukla başlıyor. Pasifik kıyısında, Amerika’yı keşfediş, 1990’ın haziran-temmuzunda. “Seyir Defteri;” 1997-1999 yılları arasındaki Rio, Moskova, New York, Boston, Atina, Magrip kentleri, Paris, Viyana, Madrid, Belgrad, Amsterdam, Cenevre, Quebec, Londra gezilerini içeriyor. Bu kentlere yapılan ziyaretlerin çoğu yazarlık uğraşının gereği katıldığı konferanslar, PEN Yazarlar Birliği (Klubü) toplantıları ya da röportajlar için yaptığı tren, uçak yolculukları. Bu nedenle, kentle, kentin doğası ile ilgili gözlemleri, ya ilk St. Nazaire gezi notlarını yazdığı yüksek bir yapının üst katındaki bir odadan (s. 17); Saraybosna’yı gözlemlediği Baş Çarşı’daki bir kahvenin terasından; Mattera’yı, İsa’nın uğramadığı bu kenti seyrettiği yer Terrazino lokantasının terasından (s.47), ya da San. Fransisko’yu büyük bir heyecanla seyretmesini sağlayan Twin Peaks (s.216) kulesinden, veya bir arabanın camından (E 64) seyredilen El-Cem ya da Marco-Polo otelinden gördüğü çarpıcı manzara, ya da bir parkta oturup seyrettiği kıpır kıpır mor sular, ya da Niemey’de güneşlenirken seyrettiği Nijer nehri (s.39). Gürsel, gezilerinin kısa oluşundan, kentleri uzaktan seyretmekten zaman zaman üzüntü duymuyor değil. İşte, bu konudaki düşünceleri: “bir kente, özellikle de Tiflis gibi eski ve ilginç bir kente böyle tepeden bakmak haksızlık, yabancı bir kenti sevmek, onunla halleşip kaynaşmak için sokaklarında dolaşmalı” (s.88). • Zaman zaman da doğanın görkemi karşısında betimlemelerinin yetersiz kaldığı görüşünde. “Bu coğrafya üzerine öylesine çok şey yazmak istiyorum ki. Ama gözlemlerimin yeterli olmadığı kanısındayım” (s.252).

Gürsel zaman zaman yakıcı güneş, zaman zaman da tembelliğinden olsa gerek, insanlar arasına katılmayı pek fazla seven bir yazar değil, bu nedenle gezi notlarında pek fazla “insan manzaraları” yok. Otel odasının terasından, odasından, uçaktan kıyıya indiğinde Gürsel’in kucakladığı uçsuz, bucaksız manzaralar da var. O manzaralar görüş açısının da sınırlarını genişletiyor. Örneğin uçsuz, bucaksız Okyanusu “Seyir Defteri”nde Lautréamont’un

dizeleri ile selamlıyor: “Ey kocamış Okyanus, birliğin simgesi!” Gürsel dolaştığı kentleri değişik eğretiler kullanarak anlatıyor. “Gemiler de Gitti” de betimlediği kent, “tersane-kent” olarak algıladığı St. Nazaire, İsa’nın uğramadığı köy- Carlo Levi’nin *Cristo si è fermo to a Eboli*, Matera’yı “göçmüş kentin labirenti” (s.45), “taş ve kilden ibaret hayalet kent” (s.47) olarak nitelendiriyor. Atina (s. 305) “kocaman bir meduz” görünümünd. Kimi kentler coğrafyalarının özelliği nedeniyle, bir var, bir yok durumlarıyla çölde görülen serapları çağrıştırdıklarından, Gürsel bu “dural” olmayan kentleri “Güneyin Serapları” olarak adlandırıyor. Kaf dağının ardındaki kent, Gürcistan’daki Tiflis kenti.

Köprüler de Gürsel’in eğretiler olarak gördüğü kent manzaralarından. Gerçekten de köprülerin Gürsel’in yaşamında büyük bir yeri var. Onlarda taş ve demirin şiirini okuyor sanki Gürsel. Kimi köprüler putrelli, kimi çelikli, kimi taştan birer anıt (s.18). Yazarın betimlemesini yaptığı ilk köprü, Loire ırmağının genişleyip Atlas Okyanusu’na karıştığı yerde iki yakayı birbirine bağlayan St. Nazaire köprüsü. Bu köprü’nün görüntüsü Gürsel’e o an Boğaziçi köprüsünü anımsatıyor. Boğaziçi köprüsünü “beni bana götüren” köprü olarak algılamıştı. “*Sevgilim İstanbul*” adlı kitabında Gürsel, tıpkı Ivo Andrić’in *Drina Köprüsü* için dediği gibi: “köprüler evlerden daha önemli, tapınaklardan daha kutsal.” (s.116). Mayakovski vari Galata köprüsüne övgüler düzmüş, bu arada Apollinaire’in Mirabeau köprüsünü anmadan geçememişti. Ardından Boston’da Charles ırmağı üstündeki köprü. Ama köprüler arasında umutları aşktan kopup götüren Seine’in üstündeki Mirabeau köprüsünden de öte, belleğinde bütün görkemiyle canlandırdığı köprü, Mostar köprüsü. Dostu Predrag Motvejević’in yıkıldığını, “ihtiyarı yıktılar” (s.114) cümlesiyle anlattığı köprü. Bu tarihi köprü’nün öyküsünü, Gürsel’in Bosna-Hersek’e yaptığı gezi sırasında belleğinde canlanan Osmanlı tarihinden bir kesitle öğreniyoruz. Neretva Irmağının iki yakasını birleştiren köprüyü, mimar Hayreddin Süleyman döneminde, Gürsel’in eğretilerli deyimiyle, iki yaka arasına astığı “beyaz bir gümüş kolye” (s.125) “taştan bir yay” (s.125) olarak algıladığı köprü, yüzyıllar boyunca kara, doluya, sele kafa tutmuş bu koca ihtiyar, Hırvatların üç top mermisiyle yok olmuş, tarih bitmiş, kültür alış verişi, demirin, taşın, büyü, efsanesi bitmiş. Neretva’nın soğuk sularına gömülen köprüler gibi, kimi kentlerin ölümle acıklı tangolarını da büyük bir duyarlılıkla anımsıyor, Gürsel. Acı savaş sonrası “*Sevgilim Saraybosna*” adlı gezi notlarında bu kentlerin

ölümüne, can çekişmesine “cinayet Saraybosna’da işlendi” ibaresiyle, faşistlerce (s.138) Granada’da öldürülen Lorca’ya ağıt yazan Antonio Machado’ya gönderme yapıyor. Gürsel’in yazdığı gibi, yüzyılımız génocide (soykırım), régicide (kralların öldürülmesi), sonra “urbicide” (kent kırımı)... Ne yazık ki yüzyılımız kentlerinin ölümü bize daha yakın. Etnik temizlik (!) çılgınlığı Bosna’yı, Putnika caddesini, hastaneleri, okulları, camileri yerle bir etmiş, kentler yok olmuş. Kültürel varlığını etnik temizlik sırasında yitirmiş olan bir başka kent de Tuna’nın güzel barok kentlerinden Vukovar ve Adriyatik’in incisi Dubrovnik (s.106).

“*Bir Avuç Dünya*” kitabında gezi dünyasını bir hayli küçültmüş Gürsel. Her gittiği kente her şeyden önce kendi geçmişini taşıyor. Nasıl bir geçmiş? Kitaplardan edindiği bilgilerle, okuduğu şiirlerle, elindeki “edebiyat haritası”nın yönlendirdiği bir geçmiş ve bilgi birikimi. Gerçekten önemli bir yolculuk kılavuzu gibi yazarlardan, şairlerden anımsananlar. Kısa yolculuk ve betimlemeler, imgelem gücüyle apayrı bir lezzet oluşturmuş gezi notlarında. İmgesel bağları kurmak için gerektiğinde bir işaret yetmiş (s.21) Gürsel’e. St. Lazaire’de denizi seyrederken, deniz sarhoşluğu onu hemen çocukluk günlerinde deniz özlemine dile getirdiği Ömer Bedrettin Uşaklı’nın dizelerine götürür. “Bir gün nehir gibi çağlayarak derinden/ Dağlardan, ormanlardan sana akacak mıyım? Ey deniz, söyle bir gün sana bakacak mıyım?” (s.25). Gürsel, Tunus serüvenine de, Tunuslu yazar dostu Abdel Wahab Meddeb’in *Talismano* adlı romanının ilk cümlesiyle başlar:

“Çocukluğumun kentine döndüm işte, (...) ilk aşkların Tunus’una. Siyah çivilerle kaplı mavi kapılar ülkesine. (s.55). Cerbe adasını Melih Cevdet Anday’ın dizeleri eşliğinde gezer:

“Kürekçilerim hasatsız denizi
Köpürttüler kürekleriyle
Tez yürüyüşlü gemi gün batarken
Ulaştı Sirenlerin adasına”. (s.57)

Gürsel’in, Pir Sultan Abdal’dan aldığı dizeler de Tunus’ta gördüğü dükkânların seyri ile anımsanan dizeler

“Mağrip’ten Maşrik’a dünyanın ucu
Sarrafı bilir altını, tuncu” (s.69)

Gürsel de, Batılı gezginler gibi misk ü amber, kimyon, gülyağı, tarçın ve zencefil kokularından Baudelaire’in dizelerine geçer :

“ Kokular vardır çocuk tenlerinden taze
Obua sesinden tatlı, çayır gibi yeşil,
Kokular da vardır azgın, zengin, gürül gürül. (s.69)

Özellikle Baudelaire, Gürsel’in her an dilinde sanki. Saraybosna’yı gezerken, tepelerin ardına devrilen akşam güneşi, savaştan çıkan virane cami avlularında solan güller, ona yine Baudelaire’in dizelerini anımsatıyor:

“Derdim, yeter, sâkin ol, dinlen biraz artık;
Akşam olsa diyordun, işte oldu akşam,
Siyah örtülere sardı kenti karanlık;
Kimine huzur iner gökten, kimine gam.”(s.103)

“*Seyir Defteri*”nin gezi notlarından da kısaca söz etmek gerekirse, bu gezi notlarında, gemisinin demir alması ile birlikte İstanbul’dan, kurşun kubbeler, minarelerden, kendi öznel coğrafyasından ayrılmanın hüznü, Okyanus’u geçmenin korkusu var Gürsel’de. Gürsel bu korkuyu, hüznü, yine kimi yazınsal çağrışımlarla dağıtmaya çalışıyor. Gönderme yaptığı yazarlardan ilki Mayakovski. Sonra, kenti keşfedip gezmek yerine, New York’u, Herbert Lieberman’ın *Nekropolis* romanının “sözcüklerinde dolaşmayı yeğlediğini” yazıyor. Gürsel’e göre New York, “ çirkinliğin görkemi”ni yaşayan bir kent, ama yine de taparcasına sevdiği bir kadın gibi alımlı, çekici. Allan Ginsberg’den “yürüttüğünü” itiraf ettiği birkaç dize: “New York, her şeyimi verdim kollarına, şimdi bir hiçim / Sevgilin, kulun, kölenim, New York! / Kollarına al beni içinde erit !.” (s.292). Gürsel’in, Amerika’daki ikinci durağı Boston. Boston, hiç birimizin dilinden düşmeyen dizeleriyle, “ O çocuk ben çocuk / Memleketimiz o deniz ülkesiydi / Sevdalı değil kara sevdalıydık. Ben ve Anabell Lee” (s.299) andığımız Edgar Allan Poe’nun kenti. “*Seyir Defteri*”nin öteki gezi notları, başta Yunanistan olmak üzere, Fransa, Almanya-Hambourg-Torino, Brüksel’e, Siyah Afrika’ya ilişkin.

Avrupa kentleri arasında doğal olarak, yaşamını sürdürdüğü Paris’in ağırlığı var. Sayısız gözlemleri arasında Apollinaire’in “Ey Çoban Kızı” (s.329) diye seslendiği Eyfel Kulesi ve kulenin, Fransa’nın “tüm iletişim yükünü” taşıyor olması, Gürsel’in ayrıca önemseydiği köprüleri çoban gibi gütmesi özelliğinden dolayı bir ayrıcalığı var. Gürsel, yaşamının büyük bir bölümünü Paris’te geçiriyor. Paris-İstanbul arası mekik dokuyor. Paris-İstanbul, benliğini bölüştürdüğü iki sevgili kent. Paris’e vatanını, “türkçesini” taşıdığını büyük bir haz alarak yineliyor. Bu iki kent, iki kültür, iki kadın

arasında, belki de ayakları yere sağlam basmayan bir köprü” (s.340) olarak tanımlıyor kendini Gürsel.⁹ Paris dışındaki kentlerde Gürsel, hep “yalnızlık, yabancılık” duygusundan yakınıp duruyor. Ama bu kentlerde de yalnızlığına, örneğin Grenoble’da, bir yazarın dizesi, anımsadığı kitaplar eşlik ediyor. “Yalnızlığın yarattığı” yazar olarak tanımladığı Sait Faik’in (s.354) Grenoble’daki İtalyan mahallesi ile ilgili satırlarını yeniden okur gibidir sanki. “İtalyan mahallesi, şehri ikiye biçen İzer’in sağ tarafında yukarı kışla ve surların arasında sıkışmış dar bir mahalledir “ (s.355). Torino kentine günlük ziyaretinde (15 Mayıs) Roma otelinin önünden geçerken hemen, kentin yazarı “Cesare Pavese’yi”, onun yazdıklarını düşler. Pavese, kendisini bu kentle yalnız bırakıp giden sevgilisinin ardından intihar etmeden önce “Herkes bir bakışı var ölümün/Ölüm gelecek ve senin gözlerinle bakacak” diye yazmıştı, Gürsel’in de gönderme yaptığı gibi...(s.361)

Brüksel’i de acılı şairlerin izinde dolaşır Gürsel. Örneğin Baudelaire’in Brüksel izlenimlerini yazdığı satırları anımsar hemen, sanki kente ilişkin gözlemlerini anlatma görevini ona vererek “İrmaksız bir kentin kaderi. Dükkânların önünde sergiler yok. İmgelem gücü olan halkın yapabileceği tadına doyulmaz bir işi yapmak, yani sokağa çıkıp dolaşmak olanaksız bu kentte.” (s.363) Evet, Verlaine de, bu dizelerdeki gibi dolaşamamış bu kentte. Verlaine, Rimbaud’yu yaralayınca Brüksel’e, cezaevinin parmaklıklarından seslenmiş:

“Gök öyle mavi, öyle durgun/ Damlar üzerinde!

Yeşil bir dal sallana dursun/Damlar üzerinde /.../” (s.364)

Yazarların, şairlerin şiirleriyle kentleri edebiyat haritasıyla keşfeden Gürsel’e Köln gezisi sırasında yine Apollinaire eşlik ediyor:

“Bardağımda şarap, bir alev gibi titriyor/ Bakın, kayıkçı ağırdan bir türkü tutturmuş/ Ay ışığında yedi kız görmüş, öyle diyor /... Ren sarhoştur...” (s.379)

Gürsel’in gezi notlarında Madrid, öncelikle Prado müzesindeki Picasso tablolarında canlanır, daha sonra ressamın ünlü “Guernica” tablosunu seyrederken, “çelik kanatlı ölüm kuşlarının”, Alman Junkers uçaklarının yerle bir ettiği Guernica kentini, bombardıman sonrası yok oluşunu, halkının acı çığlığını dile getirdiğini düşler.

Şiirin bir ekmek gibi, su gibi gerekli olduğu kentler arasında Atina var. Dilinde Seferis’ten dizeler, Nedim Gürsel, ülkesinin coğrafyasını ve tarihini en iyi bilen şairden, gemide dizeler okur:

“Bizim ÷lkemiz kapanık, hep dağlar / Tavanı alçak bir gökyüzü gece gündüz. Irmaklarımız yok, kıyılarımız yok / Kaynaklarımız yok./ Yalnız bir iki sarnıç, onlar da boş (...) .

Bizim ÷lkemiz kara adalar / Geçit vermiyor denizlere.” (s.309)

Nedim Gürsel, gemisinden denizi Seferis’le okurken şaşılacak derecede mavi olan denize Melih Cevdet Anday’la sesleniyor sanki: “Maviyi anlarsın/ Denizi anlarsın/Mavi denizi zor anlarsın !” (s.310)

Nedim Gürsel, bir söyleşide² gezi edebiyatıyla gezi notlarının aynı çerçevede düşün÷lmemesi gerektiğini, “Seyahatname” türünü Türk edebiyatında deneyen Evliya Çelebi’nin gezi notlarının “bilgiye” dayalı olduğunu oysa “gezi edebiyatı” türlerinde anlatılan coğrafyayı yazarın duyarlılığının ve bakış açısının belirlediğini ifade etmiştir. Gerçekten de incelememiz dışında tuttuğumuz, yazarın İspanya gezilerini anlattığı “Güneşte Ölüm”de olsun, gezi yazılarını bir araya getirerek okurlarına sunduğu incelememize konu olan “Gemiler de Gitti”, “Pasifik Kıyısında”, “Balkanlara Dönüş”, “Seyir Defteri”nin yer aldığı “Bir Avuç Dünya”da olsun, Gürsel gezdiği ÷lkelerini ruhunu özellikle ÷lkenin yazınsal zenginliğini de kullanarak çok güzel bir biçimde aktarmış bizlere...

DİPNOTLAR

¹ Nedim Gürsel, *Bir Avuç Dünya*, Dođan Kitap, İstanbul, 2002.

² Söyleşi – Hami Çağdaş – Tutkulu aşkların renkli coğrafyaların yazarı – Nedim Gürsel, Hürriyet – Gösteri. Sayı 249. 2003, ss 25-26-27.